

ו. שורש העבודה

והנה שורש כל עניין העבודה הוא היות האדם פונה תמיד לבוראו¹¹⁹.

והוא שידע ויבין שהוא לא נברא אלא להיות מתדבק בבוראו, ולא הושם בזה העולם אלא להיות כובש את יצרו ומשעבד עצמו לבוראו בכוח השכל, הפך תאוות החומר ונטייתו, ויהיה מנהיג את כל פעולותיו להשגת התכלית הזו ולא יטה ממנו¹²⁰.

ז. חלקי העבודה

אך ההנהגה הזאת מתחלקת (ת) לשני חלקים:

האחד - הוא במה שיעשה מפני שצווה בו. והשני - במה שיעשה מפני שהוא מוכרח בו וצריך (מצד קיומו החומרי). פירוש: האחד - הוא כלל מעשה המצוות. והשני - כלל מה שהאדם משתמש מן העולם לצורכו¹²¹.

הערות - ילמד ענוים דרכו

119 כלומר, עוד לפני שלומדים את פירוט המצוות, ניתן לומר שיש להן תכלית ומטרה כללית - שהאדם ישאר תמיד מחובר לבוראו בפנייה ובעבודה. עיין רמב"ם מו"ג, ג, נא שזה עניין "לעבודו בכל לבבכם" וזהו תכלית כל המצוות. על כן, גם לפני מתן תורה וחיוב המצוות היו האבות עובדים את ה' בבחינה זו. אלא שאחרי מתן תורה המצוות מסייעות לאדם להתקשר בכל פעם אל ה'. משום כך, כאשר אדם נותן, לדוגמה, צדקה, העיקר במעשה הוא שה' ציווה על זה, ועל ידי מעשה המצווה הוא מקושר לקב"ה (ולא שתכלית המצווה לחנך לרחמנות או לבסס את האמונה שהרכוש של ה' וכיו"ב). נוסף על כך, גם התוצאה המעשית ממעשה המצוות היא הדבקות עצמה, דהיינו הזיכרון של הנשמה את הגוף לעתיד לבוא, שבזה היא זוכה להתדמות לבוראה והגוף זוכה להתעלות מהסתר פני ה' לגילוי הפנים.

ובאמת אחר לימוד פרק ב, פשוט הוא שכל תכלית המצוות היא הדבקות בה', שהרי כבר התבאר שם שאין טוב שלם אלא בו, ועל כן אין המצוות באות אלא לקשר ולדבק את האדם בו ית'.

120 תכלית העבודה מושגת כאשר האדם מקבע בדעתו שלושה יסודות: א. התכלית והטוב השלם - דבקות בה'; ב. דבקות זו מושגת בשלמות בעולם הבא; ג. הדרך להשיג תכלית זו היא העמל בעולם הזה - כיבוש היצר ופנייה מתמדת לעבודת הבורא.

כן כתב הרמח"ל במסילת ישרים פרק א: "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו. והנה מה שהורונו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו... ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא, כי הוא הנברא בהכנה המצטרפת לדבר הזה... וכשתסתכל בדבר תראה כי השלמות האמיתי הוא רק הדבקות בו יתברך שמו... ואם יהיה לבן חיל וינצח המלחמה מכל הצדדין, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו ויצא מן הפרודור הזה ויכנס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו, כן ישיגהו וישמח בו".

הרבה אנשים מרגישים חולשה בקיום המצוות או עושים את המצוות ללא כוונה ודעת וכמצוות אנשים מלומדה, מפני שאינם מעמיקים בדעתם בשלושת עניינים אלו.

121 הרבה ממקימי המצוות חיים בפיצול: הם עובדי ה' בעת קיום המצוות, ומנותקים מעבודת ה' בעת פעילותם הגופנית. אולם אין זה תכלית התורה, כמו שביאר הרמב"ן ויקרא יט, ב ד"ה קדושים תהיו. דעת רבנו בחיי בחובות הלבבות שעשיית כל מעשיו לשם שמים היא חיוב גמור מן הדין, ומי שעושה דבר שלא לצורך מצוות ה' - עובר עברה. דעת הרמב"ם שהקדושה היא בעצם קיום

מסלול 1: יום ב, טו אייר מסלול 3: יום ד, יד אייר
מסלול 2: יום ג, טז אייר מסלול 4: יום ה, יג אייר

מעשה המצוות - הנה תכלית בו לאדם שיעשהו מבואר הוא (=מבואר מאליו ופשוט), שהוא לקיים מצוות בוראו ולעשות חפצו. והנה הוא מקיים חפצו יתברך בזה, בשני דרכים¹²² נמשכים זה מזה: והיינו, כי הוא מקיים חפצו במה שציווהו שיעשה המעשה ההוא והוא עושהו. והשנית, כי הנה במעשה ההוא - הנה הוא משתלם באחת ממדרגות השלמות שהיא תולדת (=תוצר) המצווה ההיא וכמו שהתבאר, והנה מתקיים חפצו יתברך שמו, שהוא חפץ שיהיה האדם משתלם ומגיע ליהנות בטובו יתברך שמו¹²³.

הערות - ילמד ענוים דרכו

המצוות, ואילו "בכל דרכיך דעהו" הוא בגדר חסידות, כמבואר בהלכות דעות. דעת הרמב"ן היא דעת ביניים - אם אדם מנהל את חייו בהתאם לתאוותיו, הוא עובר על "קדושים תהיו", אבל אם שואף לקיים מצוות ועדיין כשאוכל ושותה אינו מכוון לשם שמים - אינו עובר. הרמב"ם^א ביאר במסילת ישרים כדעת הרמב"ם, שאין זו חובה אלא חסידות, אך אין זה מכהה כהוא זה את הדרישה לשאוף לשם! חשיבות הדבר אינה נבחנת בשאלה אם יש ענישה על המעשה, אלא כיצד מעשה זה מרחיק את האדם או מקרבו אל התכלית שעליה דובר בפרק ב.

122 שתי הכוונות הן שביאר התנא באבות (ד, יז): "יפה שעה אחת של תורת ומצוות בעולם הזה מכל חיי העולם הבא" - מצד קיום רצון הבורא לעשות מצוותיו. ו"יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה" - מצד קיום רצון ה' שהאדם יקבל מהטוב האלוהי.

וכן תיקנו חכמים בברכת המצוות: "אשר קדשנו במצוותיו (=הכוונה השנייה, שהמצוות מקדשות את האדם) וציוונו (=שמקיים חפצו יתברך שמו)". ובאמת מצד השבח לקב"ה - יש להקדים את הטובה היוצאת מהמצווה לפני עצם הציווי, כי התכלית היא הטובה והדרך היא הציווי. על כן בברכת המצוות, שאנו מברכים את ה', אנו מקדימים את "אשר קדשנו במצוותיו" ל"וציוונו". אבל מצד עשיית המצווה שהאדם עושה - קודם כל הוא עושה מפני שה' ציווה והוא רוצה לקיים רצונו, ואפילו השכר על המצווה אינו מעניין אותו אלא רק מהצד שזה מה שה' רוצה שיהיה - שיקבל שכר, אך לא מצד עצמו. הניסיון על כך בא בעקידת יצחק ובכל הדומה לה, שהאדם נדרש לוותר על השכר והשלמות העתידית בעבור ציווי ה'. על כן הקדים הרמח"ל כאן את הכוונה לעשיית רצון ה' לכוונה השנייה של ההשתלמות. ובוזה ביאר השפת אמת את הפסוק: "כי אין מחסור ליראיו", שאם יראת ה' מצמצמת מעט את העשייה של האדם ואת אפשרותו להתעלות ולהשתלם עוד - איו זה מחסור באמת.

123 "שכר מצווה - מצווה". גם קבלת השכר היא רצון ה', כמו שהתבאר בפרק ב בעניין תכלית הבריאה. וז"ל רבי צדוק בערבי נחל, דברים שופטים, דרוש א': "עיקר הרצון והנחת רוח של הקדוש ברוך הוא כביכול הוא בעת קיבול שכרם. דהא עיקר הלקיטה (של ניצוצות הקדושה) - אין בו כל כך צורך להקב"ה, שאם רצה - לא היה מפזר כלל, וגם אחר הפיזור אם רצה - היה מכנסם. וכן בעונש שמקבל הרשע, אזי עיקר העבירה שיש לו - הוא בעת קיבול עונשו, כי זהו קשה ושנאו לפניו יתברך שמו יותר מהעבירה. וזהו מאמר רז"ל ש'שכר מצווה מצווה', ר"ל השכר של המצווה - הוא עיקר המצווה, והעונש של עבירה - הוא עיקר העבירה...

והנה כת מקיימי המצוות נחלקים לג' כתות:

כת אחת - עובדים בעבור השכר, כי רב הוא.

כת שנייה - בעלי בינה יותר מאלו, אומרים שהוא בושח גדולה לעבוד להקב"ה בשביל הקיבול שכר, אלא 'במצוותיו חפץ מאד - ולא בשכר מצוותיו' (ע"ז יט, א).

אמנם כת הג' - הם בעלי בינה יותר מאלו, אחרי ששימים על לבם שקיבול שכר הוא עיקר הנחת רוח לפניו, א"כ אדרבה נעבדהו כדי שנקבל שכר! וזהו קיום רצונו ועשיית נחת רוח לפניו.

והקב"ה הוא הבוחן לבבות וכליות, ויודע ההפרש בין כת א' לכת א' - די במה

אכן מה שהאדם משתמש מן העולם לצורכו - הנה צריך תחילה שיהיה מוגבל בגבול רצונו יתברך שמו, דהיינו שלא יהיה בו דבר ממה שמנעו ואסרו האל יתברך שמו¹²⁴.
ושלא יהיה אלא הראוי לבריאות הגוף וקיום חיותו על הצד היותר טוב, ולא כפי נטיית החומר ותשוקתו למותרות.

ויהיה הכוונה בו, להיות הגוף מוכן ומזומן להשתמש ממנו הנשמה לצורך עבודת בוראו, שלא תמצא לה עיכוב בהעדר הכנתו וחולשתו¹²⁵.

וכשהיה האדם משתמש מן העולם על הדרך הזה, הנה ימצא התשמיש שהוא בעצמו - פועל השלמות¹²⁶ כמו שכתבנו, ויקנה בו מעלה אמיתית כמו שיקנה במעשה כל המצוות כולן. כי גם זה מצווה עלינו, לשמור את גופנו בהכנה הגונה לשיוכל לעבוד בו את בוראנו¹²⁷. (וכן מצווה עלינו) שגשתמש מהעולם לכוונה זו ולתכלית זה, כפי המצטרך לנו. ונמצינו אנחנו מתעלים במעשה הזה, והעולם עצמו מתעלה בזה בהיותו עוזר לאדם לשיעבוד את בוראו¹²⁸.

הערות - ילמד ענוים דרכו

שקצב השכר לכל מצווה, כיון שקבלת השכר היא להנאת עצמם. מה שאין כן כת הג', שקבלת השכר רק לעשות נחת רוח לפניו, ממילא בעד השכר מגיע יותר שכר - וכן עד אין תכלית כל מה שמקבלים שכר יותר מגיע להם יותר..."

124 בקידושין לט, ב-ב, א מבואר ששכר על המנעות ממצוות לא תעשה הינו רק כשאדם עומד בניסיון, כשכא מעשה לידי ו לא עשה. ובמבט ראשון נראה שכוונת הגמרא היא שנגד האדם עמד דבר איסור והתגבר ולא עשה, כגון שהיתה לפניו חתיכת בשר נבלה ולא אכל. אבל מדברי הרמח"ל כאן נראה שגם מי שבדוק לפני אכילתו אם המאכל כשר, מקבל שכר על קיום מצוות לא תעשה, שהרי שעבד עצמו לרצון המלך.

125 אם כן יש במעשה החול שלושה תנאים שבקיומם הוא הופך למצווה: א. השמירת מאיסורים (=מידת הנקיית); ב. עשייה באופן שמשרת את בריאותו ולא לשם תאוה (=מידת הפרישות); ג. כוונה במעשה לשם עבודת ה', שיהיה בריא ויוכל לעבוד את בוראו (=מידת הטהרה).
וכן כתב הרמב"ם בהל' דעות ג, ב-ג שאין די שאדם ישמור על גופו כדי שיהיה בריא, אלא צריך שיכון את בריאותו כדי לעבוד את בוראו, ובוזה נאמר עליו שכל מעשיו לשם שמים (ועיין גם בדבריו בהקדמה לאבות, פרק ה).

אולם ריד"ף במאמר ג הציע דרך אחרת לעבוד את ה' בעת שמשתמש בעולם, והיא שידע שאין טוב בא אליו אלא מהבורא יתברך שמו, עד שבכל טובה והנאה יודה לבורא, ובוזה יגיע יותר ליראתו ואהבתו. בדרך זו גם אם חייב לשמור על הגבולות - שלא ישתמש בטוב נגד רצון המטיב, שבוזה הוא גוזל אותו - עדיין אין הוא צריך להשתמש אלא רק במה שמוכרח לו ורק במה שהוא לרפואתו!
126 לכאורה יש בפעולה זו צד של הבאה לשלמות גדולה אף יותר ממעשה המצוות, כמו שכתב לעיל: "השפלתו תהיה הגבהתו... בהיותו הופך את החושך לאור ואת הצלמוות לנגה יזריח"!

127 כמו שכתוב (דברים ד, טו): "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", שדרשו חז"ל על חובת שמירת הנפש. וכן (ויקרא יח, ה): "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". אם כן, לפי הרמח"ל לא רק ששמירת בריאות הגוף היא הכשר ללימוד תורה, כדעת הרמב"ם, אלא היא מצווה בעצמה!

128 מסילת ישירים פרק א: "הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. כי הנה עליו גדול הוא לברייתו כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך שמו. והוא כעניין מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בעניין האור שגנוז הקדוש ברוך הוא לצדיקים. וזה לשונם: 'כיון שראה הקדוש ברוך

מסלול 1: יום ב, טו אייר מסלול 3: יום ד, יד אייר
מסלול 2: יום ג, טו אייר מסלול 4: יום ה, יג אייר

ת. אהבה ויראה¹²⁹

והנה ממה שצריך שיגביר האדם בעצמו, הוא האהבה והיראה לבוראו יתברך¹³⁰. והיינו שיהיה מתבונן¹³¹ על גודל רוממותו יתברך ועוצם שפלות האדם, (ועל ידי זה) יכניע עצמו לפניו יתברך שמו, ויבוש מרוממותו (=יראה)¹³²; (וכן על ידי זה) יהיה חושק ומתאוה להיות מן העובדים¹³³ לפניו, להתהלל בתהילתו ולהשתבח בגדולתו

הערות – ילמד ענוים דרכו

הוא אור שגנוז לצדיקים – שמת, שנאמר: אור צדיקים ישמח. ובעניין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו אמרו: 'אמר רבי יצחק: מלמד שנתקבצו כולן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי ניח צדיק ראשו'. והנה על העיקר הזה העירונו ז"ל במדרש קהלת, שאמרו, זה לשונם: 'ראה את מעשה האלוהים – בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי'".

129 הרחיב על כך לקמן חלק ד פרק ג.

130 היראה והאהבה הן הבסיס לכל מצוות עשה ומצוות לא תעשה: היראה היא הבסיס להשמרות מחטא, היא מונעת את הגוף מעוונות. לעומת זאת, האהבה שייכת לנשמה – יש בה צד שהיא גסה כבוראה מפני שהיא חלק אלוה ממעל ושותפה לקב"ה בתיקון העולם (עיין דעת תבונות ס"י קנז). הואיל והאהבה היא הבסיס לזריזות בעבודת ה' בעת קיום מצוות עשה, היא מהווה עליו גדול לנשמה.

יתרה מזאת, היראה והאהבה הן המנוע להעצמת פעולת המצוות והשפעתן. כפי שהתבאר לעיל, העיקר בפעולת המצווה הוא כוונת האדם לעשות רצון בוראו, ורק היראה והאהבה מגבירות באדם את הכוונה הזאת. וכמאמר תיקוני זוהר (ו'): "אורייתא בלא דחילו ורחימו – לא פרחא לעילא". גם במסילת ישרים לא ניתן להגיע למידת הקדושה אלא על ידי מידות החסידות ויראת החטא.

131 לימוד אמונה מביא ליראה ולאהבה. וכן כתב הרמב"ם בהל' יטוה"ת ב,א-ב: "האל הנכבד והנורא הזה, מצווה לאוהבו וליראה אותו, שנאמר: 'ואהבת את ה' אלוהיך' ונאמר: 'את ה' אלוהיך תירא'. והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ – מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד: 'צמאה נפשי לאלוהים לאל חי'. וכשמחשב בדברים האלו עצמן – מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד, ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעושה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד: 'כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך... מה אנוש כי תזכרני'".

וחזר על כך בפרק ד, יב: "בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים ממלאך וגלגל ואדם כיוצא בו ויראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים – מוסיף אהבה למקום ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא, ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו, כשיעריך עצמו לאחד מהגופות הקדושים הגדולים וכ"ש לאחת מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים שלא נתחברו בגולם כלל. וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושח וכלימה, ריק וחסר".

132 הרמח"ל הגדיר את היראה כיראת הרוממות, שמתוך הכרת גודל ה' הוא מתבייש וירא ונכנע מפניו ואינו חוטא. והטעם – יראת העונש מביאה לריחוק ולא לקרבה והיא יוצרת תנועת נגד לאהבה. אבל יראת הרוממות אינה יוצרת ריחוק אלא הערצה ותשוקה להידמות למושא להערצה, ועל כן היא מעצימה את האהבה והתשוקה להתקרב.

133 בשונה מהרמב"ם שכתב שהתולדה מהתבוננות היא האהבה והתאוה לדעת את ה', הרמח"ל מדבר על אהבה ותאוה לעבוד את ה'.

(=אהבה)¹³⁴. כי אלה הם אמצעיים חזקים המקרבים האדם אל בוראו, המזככים את חושך החומר ומזהירים זהרי הנשמה, ומעלים את האדם מעילוי לעילוי עד ששיג קרבתו יתברך.

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע מצד ההשפעות הסגוליות של המצוות אין די בקיום המצוות בפועל?
- ✦ השפת אמת מסביר את חטא המתאוים בכך שרצו שתחזור להם התאוה ויוכלו להתגבר עליה ולקבל יותר שכר. מדוע זה חטא?
- ✦ האם לדעתך ניתן לומר את דברי הרמח"ל בעניין השכר בעולם הבא, שזהו לרצון ה', גם על הנאות העולם הזה שאדם מכוון בהנאות אלו שה' רוצה שיהנה?

מסלול 4 - הלימוד בשישי-שבת ברמב"ן על הפרשה

הערות - ילמד ענוים דרכו

134 יש אהבה אנוכית - אדם האוהב מישהו כיוון שהוא מספק לו דבר מה, ועל כן כאשר אינו מספק לו - בטלה האהבה. אהבה זו אינה אלא אהבת עצמו, והיא "אהבה התלויה בדבר". על כן היה לרמח"ל חשוב להגדיר את האהבה: התשוקה לקרבה. תשוקה זו נובעת לא מריכוז במשהו שחסר לי ושהשני מספק לי אותו, אלא מהכרת השני וגודלו וערכו והרצון להתכלל בו ולהיות חלק ממנו. תשוקה זו מולידה את הרצון למצוא חן בעיניו ולעבוד אותו ולעשות רצונו כדי לזכות לקרבתו. הרמח"ל הרחיב בזה במסילת ישרים בביאור מידת החסידות.

מסלול 1: יום ב, טו אייר
מסלול 2: יום ג, טו אייר
מסלול 3: יום ד, יד אייר
מסלול 4: יום ה, יג אייר